

mondig

kunst
van het vergeten...

nieuwe naam

Voor u ligt niet *Doopsgezind NL*. En toch ook wel. Het is het vertrouwde blad, met wat nieuwe rubrieken, een iets ander formaat en een andere papiersoort. Maar wel met een nieuwe naam. **Mondig** is klaar voor de toekomst. Een nieuwe naam die zorgvuldig gekozen is en uitgebreid geanalyseerd. Want **Mondig** is niet zomaar een woord. Het is een woord waarmee doopsgezinden zich verbonden kunnen voelen. Sinds het bekende wandbord (zie pagina 24) in vrijwel alle doopsgezinde gemeenten hangt, of gehangen heeft, is het onderdeel van onze identiteit. Het geeft iets weer van wat doopsgezinden zijn of willen zijn: mondige mensen.

Wij bepalen zelf wat we geloven en hoe we dat geloven. We dopen alleen mensen die die keuze zelf maken, omdat ze mondig zijn – *dopen wat mondig is, spreken dat bondig is*. Geloof is persoonlijk. Het is van jou en jij bepaalt wat je gelooft en wat niet – *vrij in 't christelijk geloven*. Je hebt de vrijheid om te twifelen, te vragen en ter discussie te stellen. Maar dat is slechts het begin. Want we zijn een gemeenschap en daarin stellen we de vragen ook aan elkaar. In de ontmoeting komen we tot nieuwe inzichten. In het gesprek komen we verder. Ook komen we verder door wat we doen met die vragen, twijfels en antwoorden. Daarin zit ons geloof – *daden gaan woorden te boven*.

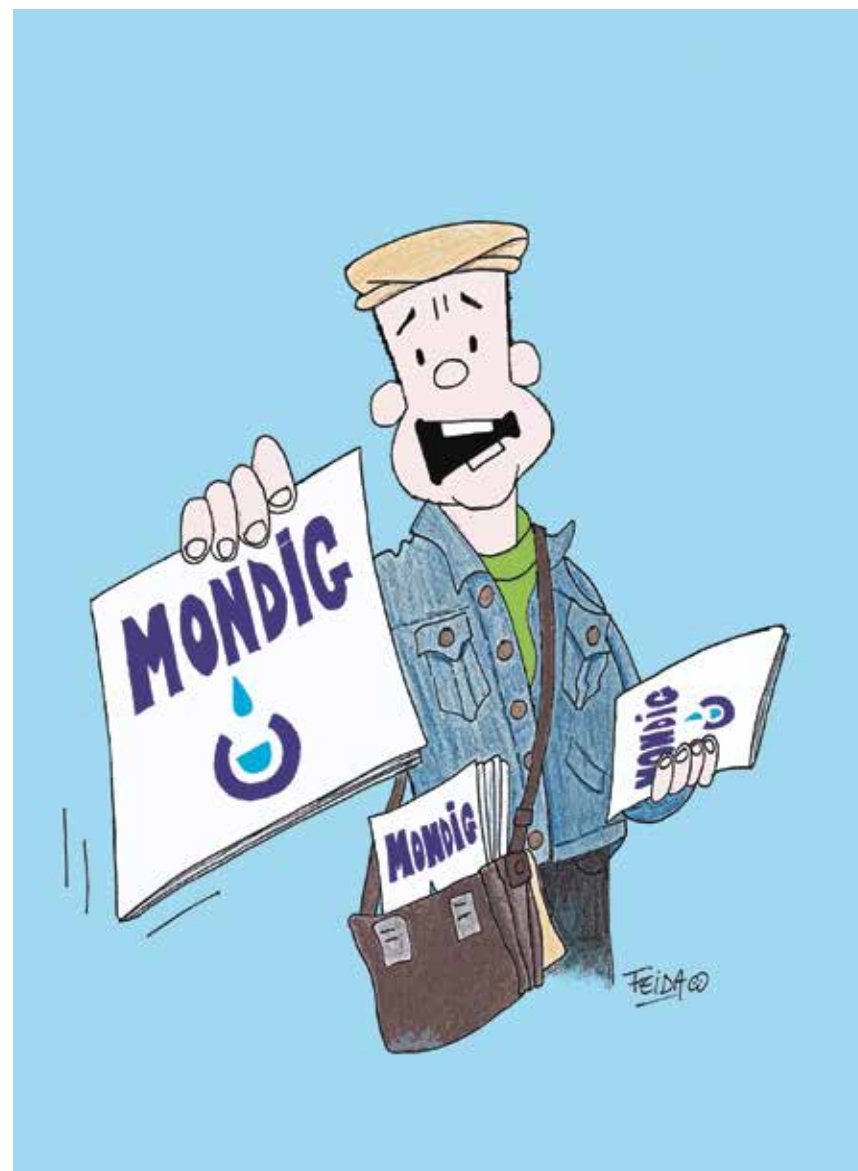
De nieuwe naam bevat niet alleen een heleboel geschiedenis, ook

een verlangen voor de toekomst. Want ondanks dat we allemaal mondige individuen zijn, zijn we ook doopsgezinden en hebben we wat te melden. Een boodschap van tolerantie, vrede, vrijzinnigheid, inclusiviteit, zorg voor elkaar en de wereld om ons heen. Die boodschap mogen we uitdragen. Het verlangen om die boodschap uit te dragen hebben we naar ik meen allemaal. Want wij mogen er zijn en wij mogen

het van de daken schreeuwen – niet te hard, dat past niet bij ons.

De nieuwe naam verbindt verleden, heden en toekomst met elkaar. Vanaf nu gaat *Doopsgezind NL* verder als **Mondig** en *Doopsgezind Plus* als **Mondig+**.

Kalle Brüsewitz
Coördinator communicatie

illustratie Feiko Wouda

vooraf

BAM-KLENG-GRRRRR-KLETS!

Ik hoor gestommel, stoelen die schuiven, geschreeuw, gehuil. Met veel bombarie komt hij binnen. Hij hangt half in de armen van z'n vriendin. Als hij mij ziet, komen ze in hoog tempo op me af. 'Je moet me helpen, het is nu echt heel erg.' Hij dekt zich al in, want hij weet dat het wel vaker 'echt heel erg' is geweest. Om de rust wat terug te laten keren neem ik ze even mee naar achteren.

'Mijn moeder is overleden en de begrafenis is straks en ik heb niet eens geld voor een bosje bloemen.' Ik val even stil, want dit is wel schrijnend. Ik condoleer ze en probeer een gesprek te voeren over hoe het allemaal zo gekomen is, en dat ik met ze meeleef. Hij vertelt dat z'n moeder heel belangrijk voor hem is en dat haar dood heel onverwacht is gekomen. Hij zit snikkend tegenover me. Als ik aanbied dat we samen een mooie grote bos bloemen gaan kopen, stribbelt hij tegen. Dat is te lastig, want hij moet eerst nog even ergens anders heen en hij weet nog niet wat hij wil hebben. Of ik hem niet gewoon geld mee kan geven.

Ik luister aandachtig hoe hij zich hier uit gaat redden. 'De bos is al gekocht door een vriend, ik moet hem alleen nog even het geld terugbetalen, daarom.' Ondanks het schrijnende verhaal kan ik een glimlach niet onderdrukken. Ik geef hem het geld. 'Sterkte zometeen', roep ik nog.

Een collega kijkt me meewarig aan. 'Z'n moeder is overleden, en hij had geen geld voor de bloemen', leg ik uit. 'Alweer?', zegt m'n collega. We wisselen een begrijpende blik, terwijl hij en z'n vriendin monter de deur uit stappen. 'Ja, alweer, maar dat was ik even vergeten.'

Kalle Brüsewitz
Coördinator communicatie | kalle.bruesewitz@ads.nl

inhoud

4 Vergeten als positieve kracht

Stéphane Symons over vergankelijkheid

10 Dopers slavernijverleden

Ruud Lambours over Amsterdamse slavernij

16 Firma de Hoop – hoopvol verder

Nieuwe hoopvolle rubriek

24 Mondig

Nina Schroeder over het wandbord

en verder...

8 colofon	21 <i>Troubled Water</i>
9 digitale kapel	Film over vergeving
12 Vreugde van de Bergrede	22 bijbel
14 media & cultuur	Opspringen van de aarde
17 beeld	26 vergeten schrijvers
18 collecten	28 column – Geert Brüsewitz
19 het object	Vergeet het maar
Grafzerken in Koudum	

Vergeeten

als positieve kracht

*een bewuste en harde
stap naar loslaten*

foto uitgeverij Vantilt

kunst van het vergeten

‘Ze breken de tempels elke paar jaar helemaal af en bouwen die dan weer op, precies zoals ze waren.’

tekst Kalle Brüsewitz

Stéphane Symons is hoogleraar Esthetica en Cultuurfilosofie aan de Universiteit van Leuven. Hij breekt een lans voor creatieve vergetelheid in zijn boek *De kunst van het vergeten*. ‘Vergeeten moeten we wat meer als vermogen gaan zien, want anders dreigt de geschiedenis zich te herhalen.’

Wat was uw uitgangspunt bij het schrijven van het boek?

‘Er wordt veel waarde gehecht aan het geheugen. De herinnering is tegenwoordig een belangrijke insteek om hedendaagse vraagstukken aan te snijden. Het idee heerst dat de herinnering misschien wel de belangrijkste manier is om het heden en de toekomst vorm te geven. Als we willen dat bepaalde gebeurtenissen uit het verleden niet meer plaatsvinden, moeten we herdenken, ons herinneren en putten uit ons al dan niet gezamenlijk geheugen. Dat is in de kern best een goede zaak, maar in veel hedendaagse *memory studies* zie ik dat het zich herinneren bijna een verlossende kracht krijgt. Het concept geheugen is zo een secularisering van een religieus concept waar we vroeger als gelovigen vaak bij terechtwamen, namelijk het concept verlossing. Waar we vroeger hoopten dat God ons verlossing zou brengen en dat een hogere kracht in ons leven zou interveniëren, wordt die plaats in een seculiere wereld ingenomen door het menselijk vermogen van het zich herinneren.’

Wat is het gevaar hiervan?

‘Het lijkt me problematisch dat veel verwachtingen die in religieuze kringen geprojecteerd werden op het transcendente, verschoven zijn naar de herinnering, terwijl herinneringen vaak onbetrouwbaar zijn. Ook is het eenvoudig om herinneringen te manipuleren en selectief te gebruiken. Conclusies die voortkomen uit overlevering zijn net als herinneringen gekleurd en onvolledig, omdat een herinnering nooit helemaal compleet is en kan zijn. Het menselijk brein is niet in staat om dingen volledig en accuraat te herinneren. Sommige mensen gaan ervan uit dat de toekomst verlost zal zijn van de gruweldaden en het onrecht uit het verleden, enkel en alleen omdat we die gruweldaden en dat onrecht ons kunnen herinneren. Maar de herinnering kan een dergelijke verwachting niet inlossen en een dergelijke hoop niet dragen.’

Is uw boek daarmee ook kritiek op religie?

‘Nee, dat was niet mijn doel, want hoop en verwachtingen zijn heel menselijk en kunnen wel degelijk heel positief zijn. Maar het wordt problematisch als ze op een te smalle basis zijn gestoeld. Dus niet religie is hier de schuldige, maar juist de secularisering van oorspronkelijk religieuze concepten.’

Geheugen en herinnering zijn dus niet voldoende voorwaarde om in de toekomst onrecht tegen te gaan?

‘Inderdaad, dat zeg je juist. Maar mijn argument gaat nog verder. Je kunt namelijk zeggen dat in sommige gevallen het geheugen zelfs de aanstichter

‘Religieuze verwachtingen zijn verschoven naar de herinnering’

wordt van onrecht. Sluimerende conflicten die al generaties lang voortduren, worden gevoed door het geheugen en overlevering. Daarom gaat het werk van een serieuze verzoeningscommissie, zoals die in Tanzania en Zuid-Afrika, waarbij uiteraard een belangrijke taak is weggelegd voor allerlei historici, ook gepaard met de nodige dosis vergetelheid. Een bewuste en harde stap naar loslaten. Het is voor mij heel belangrijk dat we ons bewust zijn van het corrigerend vermogen van vergeten.’

Dus vergeten als positieve kracht?

‘Vergeten, niet als gebrek aan herinnering, maar als actieve daad. Herinnering en geheugen, maar ook vergetelheid als belangrijk werktuig voor rechtvaardigheid.’

Is een mens in staat om te vergeten?

‘Er wordt gezegd en er is ook veel geschreven over het feit dat je niet kunt *willen* vergeten. Dat vergeten gewoon gebeurt. Ik denk dat dat niet klopt. Er zijn wel degelijk mogelijkheden om bewust te vergeten. Daarmee wil ik vooral zeggen dat je probeert niet alleen het geheugen aan zet te laten, dus bij wijze van spreken actief ingaat tegen jouw eigen tendens om iets in een herinnering vast te leggen. Nietzsche beschreef dit al als een *vermogen* om te kunnen vergeten. Het is het bewustzijn creëren dat vergeten essentieel is om verder te gaan in het leven.’

Er is dus geen truc om te kunnen willen vergeten?

‘Nee, je kunt niet jezelf aanleren om iets te vergeten, maar je kunt wel stimuleren om ‘kunnen vergeten’ als positieve kracht in te zetten.’

In Nederland hebben we net de excuses voor de slavernij gehad. Is dat onderdeel van zo’n proces?

‘Ja, dat kan een goed voorbeeld zijn, maar alleen op bepaalde condities. Ik moet er namelijk meteen bij zeggen dat al het historische en sociale werk eerst gedaan moet worden. Je kunt niet *beginnen* met het vergeten. Om te kunnen vergeten heb je kennis en erkenning nodig van het gedane onrecht en de geleden pijn. Er moet erkend worden wat

afbeelding Utagawa Kuniyoshi, 1849

er gebeurd is en dan kun je met elkaar proberen een waarlijk nieuwe stap te zetten.’

U noemt de atoombom op Hiroshima in 1945 als voorbeeld in uw boek. Wat wilt u daarmee laten zien?

‘Als een gebeurtenis zo groot is als de inslag van een atoombom, is dat een onderbreking van de geschiedenis. Er is een ‘voor’ en een ‘na’. De tijd is echt veranderd. Letterlijk, omdat er stoffen zijn vrijgekomen die nooit meer uit onze atmosfeer verdwijnen. Maar ook figuurlijk, omdat dit het moment is waarop de mens zich realiseert dat er een wapen gecreëerd is dat de aarde in haar totaliteit zou kunnen vernietigen. Bovendien kan deze uitvinding nooit meer ongedaan gemaakt worden. De kracht van de totale vernietiging is absoluut geworden, en dat confronteert ons met de ultieme vergankelijkheid.’

Zou je dit symbolisch kunnen doortrekken naar een mensenleven?

‘Ja, zeker. Bijvoorbeeld bij mensen die te maken hebben met een trauma. Voor hen is die gebeurtenis een soort atoombom. Nooit is iets meer hetzelfde. Maar de confrontatie met vergankelijkheid en het thema van vergetelheid, kunnen, naar het voorbeeld van de filosoof Walter Benjamin, uitnodigen om utopisch te denken. Deze filosoof, die de atoombom overigens nooit heeft meegemaakt, heeft het over absolute vergankelijkheid. Hij stelt dat de absolute vernietiging zo onomkeerbaar is dat de vernietiging ook zichzelf vernietigt. Het klinkt

allemaal hoog-filosofisch, maar is voor mij eigenlijk een heel troostende gedachte. Ze illustreert hoe zelfs de nietsontziende vernietiging iets positiefs in zich draagt. Het mooiste voorbeeld daarvan vind ik de schaduwen die zijn achtergebleven op de stenen in Hiroshima. Schaduwen als spoor van het allesvernietigende.’

Die schaduwen zijn een soort hoopvol beeld van wat uit de ultieme vernietiging voort kan komen.

‘Klopt. Niet de herinnering heeft het hier overleefd, maar de vernietiging zelf heeft zich letterlijk vastgezet in de eeuwigheid. Een prachtig voorbeeld van deze beweging is te zien in de Japanse stad Ise. Dat is de centrale plek van de Shinto-religie. Ze hebben daar al meer dan duizend jaar een heel interessant gebruik. Om de paar jaar moeten alle tempels helemaal worden vernietigd en weer precies zo worden opgebouwd als ze waren. Dat is voor mij een goed voorbeeld van het omarmen van vergetelheid en vernietiging. Een bezoeker kijkt dus in die stad naar tempels die nooit ouder kunnen zijn dan een paar jaar. Dat is voor westerlingen vreemd, want wij zijn gewend kerken, kathedralen en gebouwen te zien die heel oud zijn. En toch weet je dat de Japanners van duizend jaar geleden exact dezelfde tempel hebben gezien! Dus juist omdat ze in Ise de vergetelheid en de vernietiging hebben omarmd, hebben ze daar iets vastgehouden. Dat is de kunst van het vergeten.’ <<

‘Schaduw’ van een mens op een trap in Hiroshima

foto Wikimedia

De kunst van het vergeten. Naar een filosofie van de vergankelijkheid, Stéphane Symons, uitgeverij Vantilt, € 22,50

Prikkel uw zintuigen bij Mennorode

Midden op de Veluwe

Word wakker in de kalmte van het bos. Geniet van een heerlijk ontbijt en trek er op uit. Ontdek de Veluwe per fiets of te voet. Kom uzelf en uw fiets opladen terwijl u geniet van een heerlijke lunch. U wordt altijd gastvrij ontvangen bij Mennorode! Ontspan in onze gezellige bar of op het sfeervolle terras. Laat u verrassen door onze chef. Dineren in ons a la carte restaurant betekent genieten van heerlijke gerechten veelal bereid met lokale ingrediënten.

Kortom een bezoek bij Mennorode staat garant voor een gastvrij, puur bezoek.

 HOTEL MENNORODE

Apeldoornseweg 185 8075 RJ Elspeet
Telefoon 0577 498111 www.mennorode.nl

Boek via onze website met 12% korting

- Geniet van rust en ruimte
- Per fiets of te voet genieten van de Veluwe bossen, direct vanaf het hotelterrein
- Onder vermelding van "advertentie doopsgezind" bij het boeken, ontvangt u een voucher voor een gratis consumptie.

U kunt telefonisch reserveren via 0577 498 111, of extra voordelig met 12% korting via www.mennorode.nl.

Na een lang en rijk leven met enkele moeilijke jaren is onze lieve zus, moeder, tante en beppe rustig ingeslapen

Tineke Nauta

* Groningen
25 september 1934

† Heerenveen
13 december 2022

Betty Goedhart-Nauta

Arjen de Graaf en Marika Huizinga

Pleun en Joes

Lykle de Graaf en Cathrien Hoekema

Mijke, Ynse en Teije

Harriët Goedhart en Robert Maat

Lotte en Stijn

Erica Goedhart en Guido de Rooij

Correspondentieadres

Schoener 20 | 1625 CV Hoorn (NH) | lykle1704@gmail.com

De crematie heeft inmiddels plaatsgevonden

colofon

Mondig is een uitgave van de Algemene Doopsgezinde Sociëteit (ADS) en verschijnt zes keer per jaar. Het blad wordt tegen een vrijwillige bijdrage toegezonden aan alle leden van doopsgezinde gemeenten. Vrienden en belangstellenden die het blad willen ontvangen, betalen € 40,- per jaar. U kunt zich opgeven via de contactgegevens in dit colofon. U kunt uw bijdrage overmaken op NL19 ABNA 0243 4938 86 t.n.v. Algemene Doopsgezinde Sociëteit onder vermelding van 'Mondig 2022'.

Hoofredactie Kalle Brüsewitz
Eindredactie Marijke van Duin
Redactie Carolien Cornelissen, Yko van der Goot, André Maris en Franka Riesmeijer

Ontwerp & opmaak Susan de Loor – Kantoordeloor Haarlem
Druk GBU media | Urk
Advertenties Kalle Brüsewitz
Oplage 5.000
Papier Maxi Offset FSC-mix credit gecertificeerd
Contact redactie & adv. Singel 454 | 1017 AW Amsterdam
020 623 09 14
communicatie@ads.nl
www.doopsgezinden.nl
Abonnement groot letter CBB 0341 565 477 of klantenservice@cbb.nl
Het volgend nummer van *Mondig* verschijnt half april 2023. Reacties voor 'ingekomen' vóór 12 maart 2023 inleveren. Brieven dienen kort en zaakgericht te zijn. De redactie behoudt zich het recht voor om bijdragen in te korten of niet op te nemen.

© ADS 2023

online vieren

De digitale kapel

tekst **Annegreet van der Wijk**

Op dinsdagavond om acht uur klap ik mijn laptop open en start ik de zoommeeting.

De dag voel ik nog in mijn benen. Ik zucht een paar keer diep in en uit en stap over de digitale drempel. Op mijn scherm ploppen nog tien en soms wel vijftien schermen open. Iedereen is thuis en toch verzameld rondom een kaars, een bijbeltekst, muziek, stilte, gesprek. Soms komt er een kind in beeld dat nog niet naar bed is; soms een kat of een hardlooperdij.

Tijdens de coronaperiode opende de digitale kapel bij wijze van experiment haar deuren. Wij hadden als collega's in die tijd meer contact met elkaar gekregen. Nu we konden zoomen waren de lijntjes veel korter geworden. En wat soms als een praktisch overleg begon, mondde vaak uit in een geloofs-gesprek. Dat deed ons goed en we vroegen ons af of misschien meer mensen daar behoefte aan zouden hebben. Zo ontstond de digitale kapel, een wekelijkse ontmoetingsplek om op adem te komen en samen stil te staan bij ons geloof. Communicatie over de digitale kapel verloopt via een WhatsApp-groep. Gedurende de afgelopen twee jaar zijn zo'n zestig mensen deelnemer geworden van deze groep. Dat kan omdat ze de digitale kapel willen bezoeken, of omdat ze op de hoogte willen blijven. Sommige mensen komen elke week en andere zo nu en dan. De meesten zijn tussen de

25 en 55 jaar oud, komen uit heel Nederland en sommigen zelfs van daarbuiten.

Nu het gewone leven zijn loop weer heeft genomen, kijken we waar behoefte aan is. Verschillende mensen bereiden de digitale kapel voor. Sommigen zijn van beroep theoloog, maar de meesten niet. Via een online rooster kun je intekenen voor een zoom-bijeenkomst. Het eerste half uur is er een tekst, muziek en een moment van verstillings. Voor sommigen is dat genoeg en zij verlaten daarna de bijeenkomst. Diegenen die blijven worden willekeurig verdeeld over *breakout rooms* (digitale groepjes), waar met elkaar kan worden gepraat over een geloofs- of levensvraag. Iedere keer is het weer spannend met wie je in de *breakout room* terecht komt. Soms ken je de anderen, soms niet. Na wat aftasten ontspint zich vaak een gesprek dat verder gaat dan koetjes en kalfjes. Bijvoorbeeld een gesprek over: 'Wat zijn lichtpuntjes voor jou? Wanneer zat jij voor het laatst in tweestrijd? Bid je weleens?'

Als het bijna negen uur is komen we weer gezamenlijk in beeld en sluiten we de bijeenkomst af. Sommigen blijven nog even hangen om na te kletsen, terwijl anderen de draad thuis of onderweg weer oppakken. <<

Tijdens de Veertig-dagentijd staan onze bijeenkomsten in het teken van de *Zeven Werken van Barmhartigheid*. Nieuwsgierig geworden? Kom een keer langs in de digitale kapel! Stuur ons een mailtje en wij sturen je de zoomlink. ds.annegreet@gmail.com yvettekrol@hotmail.com

Amsterdamse doopsgezinden

Dopers slavernijverleiden

Niet zelden werden in de zeventiende en achttiende eeuw tot slaaf gemaakte kinderen uit West-Indië als huisbediende meegenomen naar de Republiek.

Zij kwamen vooral uit Suriname, Berbice, Demerara, Essequibo en de eilanden Curaçao en St. Eustatius.

Als statussymbool van overzees vergaarde rijkdom figuren zij regelmatig in de portretten van hun meesters. Zo ook in het dubbelportret uit 1750 door Tibout Regters (1710–1768) van het doopsgezinde echtpaar Gijsbert Antwerpen Verbrugge (Rotterdam 1717–1777 Amsterdam) en Maria Hooft (Amsterdam 1719–1811 Utrecht), waarop een zwarte en een witte bediende te zien zijn. Het echtpaar woonde toen in Amsterdam aan de Keizersgracht, tussen de Vijzelstraat en de Spiegelstraat.

Het zwarte kind, links op het schilderij als lakei met de Goudse pijp van zijn meester in de rechterhand en een tabakscomfoortje in de linker, zal afkomstig zijn uit Curaçao, waarmee Verbrugge in de jaren 1740 handel dreef met zijn eigen schepen. Thomas Hope (1704–1779), een andere doopsgezinde die een tot slaaf gemaakte in huis had, heeft hem in 1746

naar Curaçao laten vertrekken. Maar verblijf in de Republiek was geen garantie voor vrijmaking. De Staten-Generaal bepaalden in 1776 dat tot slaaf gemaakten die in de Republiek aankwamen niet automatisch vrij werden, maar pas na een half jaar, met voor de eigenaar de mogelijkheid van verlenging met nog een half jaar.¹

Slavernij-economie

In de achttiende eeuw waren minstens 191 Amsterdamse doopsgezinden, lidmaten van Lam & Toren en van De Zon, op soms meerdere manieren betrokken bij de slavernij-economie van West-Indië.² Ten eerste als beleggers van hun vaak aanzienlijke kapitaal. Het risico werd afgedekt door beleggingen te spreiden over onroerend goed, scheepsparten, obligaties van particulieren, de Nederlandse overheid of buitenlandse mogendheden, of over aandelen in de Bank of England, de East India Company, de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC, 1602–1800) of de West-Indische Compagnie (WIC, 1621–1792).

tekst Ruud Lambour

Aandelen in de drie laatstgenoemde maatschappijen, die gebaseerd waren op expansionistische oorlogen en de geweldadige onderdrukking van tot slaaf gemaakten, waren in het bezit van 122 doopsgezinden. Dit hoeft niet te verbazen: het weerloosheidsbeginsel was in de eerste helft van de achttiende eeuw volkomen teloorgegaan.³ De bankier Thomas Hope, die bij de kerkenraad van Lam & Toren in hoog aanzien stond, was zelfs bewindhebber van de VOC toen deze maatschappij van 1760 tot 1766 op Sri Lanka een bloedige oorlog voerde tegen het koninkrijk Kandy, om haar handelsmonopolie voor kaneel veilig te stellen.

Plantages

Nauw betrokken bij het slavernijstelsel waren 69 doopsgezinde beleggers in fondsen die vanaf 1753 speciaal werden opgericht om leningen te verstrekken aan planters in de West. De beleggers ving 5 à 6 procent rente per jaar en het fonds kreeg als onderpand hypotheek op de plantage, naar luid van de akte inclusief het vee en de tot slaaf gemaakten. Met deze leningen konden planters de nodige tot slaaf gemaakten kopen, die als gevolg van het moordend zware werk steeds door nieuwe vervangen moesten worden.

Van de 83 Amsterdamse huizen die deze plantageleningen aanboden waren er vijf eigendom van doopsgezinden, waaronder Hope & Co van Thomas Hope. Omdat sommige planters hun lening niet konden aflossen werd Hope & Co zelf eigenaar van tenminste twee plantages. Voor zover nu bekend komt het bezit van een slavernijplantage bij andere doopsgezinden nauwelijks voor. Een Amsterdamse koopman kocht er één in Berbice, genaamd Het Land Kanaän, dat hij door faillissement twee jaar later verloor. Twaalf doopsgezinden hadden partiële eigendomsrechten op diverse plantages in Suriname, waarvoor één van hen zes 'Goudkustslaven' kocht, à 150 gulden 'per stuk'.

Aandelen

Het kan nog erger. Frappant is vooral de vondst van 52 Amsterdamse doopsgezinden als aandeelhouders in de particuliere slavernijkolonie Berbice, in het huidige Guiana ten westen van Suriname. Na de stichting in 1627 door de Zeeuw Abraham de Pere onder auspiciën van de WIC, bleef de kolonie als erfdeel in bezit van diens nakomelingen tot de verovering door de Fransen in 1712. Deze verkochten Berbice in 1714 aan vier niet-doopsgezinde Amsterdamse kooplieden.

De WIC zou voor de levering van de nodige tot slaaf gemaakten zorgen, maar bleef in gebreke. Het ontbrak de nieuwe eigenaars aan geld om die zelf in te voeren. Daarom brachten zij in 1720 de kolonie met hun tot slaaf gemaakten onder in de Sociëteit van Berbice. Dit was een maatschappij op aandelen, 1600 stuks à 2000 gulden elk, waarvan zij er 400 zelf behielden en de overige te koop aanboden. Leden van zowel het Amsterdamse regenten-

foto RKD | Den Haag

patriciaat als de doopsgezinde elite haptten toe. Wie tien of meer aandelen bezat was hoofdparticipant en mocht de in Amsterdam gevestigde directeuren kiezen, die voor het leven werden aangesteld. Tweemaal werd dit een doopsgezinde participant: in 1720 George Bruyn (1681/2–1723) en in 1736 Jacob Alewijn Ghijzen jr. (1696–1760), diaken van Lam & Toren. In deze functie waren zij in feite ook slavenhandelaar.

Bloedig

In 1722 sloten Bruyn en twee andere directeuren een contract met de WIC over de leverantie aan Berbice van tot slaaf gemaakten uit West-Afrika: in oktober 400 à 500 en in november nog eens 300, die allen gehaald moesten worden uit Ardra, in wat nu Benin is. In 1736 gaf de WIC aan de directie, waarin Ghijzen zojuist was opgenomen, toestemming om zelf 500 tot slaaf

gemaakten uit West-Afrika te laten halen. Een massale opstand die in 1763 onder de gruwelijk mishandelde tot slaaf gemaakten in Berbice uitbrak, werd door een militair expeditiekorps uit Nederland bloedig neergeslagen.

In 1795 kwam de kolonie onder Engels bestuur, dat de rechten van de Sociëteit van Berbice wel handhaafde maar de Afrikaanse slavenhandel in 1808 afschafte. Tenslotte werden de kolonies Berbice, Demerara en Essequibo in 1831 verenigd tot Brits Guiana en werd de slavernij in de Engelse koloniën in 1834 afgeschaft. <<

Dit beknopte onderzoek geeft een onthutsend beeld van de betrokkenheid van Nederlandse doopsgezinden bij de slavenhandel en andere vormen van slavernij-economie. Meer hierover valt te lezen in *Doopsgezinde Bijdragen 48* (2022) – zie de noten bij het artikel.

³ Zie mijn artikel 'Het oorlogsbedrijf van een doopsgezinde diaken in de Vierde Engelse Oorlog (1780–1784) en de teloorgang van het weerloosheidsbeginsel', in: *Doopsgezinde Bijdragen 48* (2022), 233–246.

Ruud Lambour is freelance onderzoeker op het gebied van Amsterdamse doopsgezinden in de Gouden Eeuw

Nieuwe viering op zondag Laetare

Vreugde van de Bergrede

Waarom vieren en herdenken we in de kerk toch vooral de geboorte van Jezus, en zijn lijden en sterven?

tekst Tea G. Rienksma

Waarom besteden we zo weinig aandacht in ons kerkelijk jaar aan de inhoud van zijn leer? Waarom geloven we in Jezus in plaats van in zijn leer? Vragen die Alfred van Wijk* al vele jaren met zich meedroeg, maar waar hij geen antwoord op had. Echter, na weer een traditionele kerstviering, een preekbeurt voor de boeg en na het lezen van het boek *Vreugde der Wet* van de Amerikaanse joodse schrijfster Pearl Abram, was het voor Alfred opeens duidelijk. *Vreugde der Wet* is een roman over een jonge Amerikaanse joodse vrouw die zich wil losmaken van haar orthodox-joodse milieu. Dat is geen eenvoudig en vreugdevol proces, de titel is dan ook cynisch bedoeld. Maar voor Alfred was het een opening.

Alfred: 'Met *Simcha Tora* uiteten de joden in een feestelijke dienst hun dankbaarheid voor het ontvangen van de Tora. Wij hebben de Bergrede, de grote rede van Jezus, die het uitvoerigst is beschreven in het Evangelie van Mattheus. Waarom vieren wij als

christenen dan niet zoiets als de 'Vreugde over de Bergrede'? Bovendien zijn er veel parallellen tussen het verhaal van Mozes, diens geboorte en sterven en de ontvangst van de Tien Woorden, en het verhaal van Jezus, diens geboorte en sterven en de Bergrede. Beiden gingen de berg op om te onderrichten. In de kerk en de christelijke theologie is teveel de nadruk komen te liggen op de verlossingsleer en is de navolging van Jezus naar de achtergrond geraakt.'

Proces

In de Adviesraad voor Geestelijke Zaken vond Alfred een forum en de ruimte om met zijn vragen aan de slag te gaan. Samen met wijlen Cees den Heyer, Pieter Post, Machteld van Woerden en Machteld Stam werd een voorbereidingsgroepje in het leven geroepen en begon men met het bestuderen van de Bergrede. Maar toen stopte het proces opeens, vanwege het plotselinge overlijden van Cees den Heyer door een tragisch ongeval, ziekte van één van de leden en de coronapandemie. De vraag hoe verder te gaan en hoe de gemeenten en

de predikanten te bereiken, bleef liggen. Tot afgelopen voorjaar. Toen kon, met een groepje geïnteresseerde predikanten tijdens een nascholing, de draad weer worden opgepakt.

Inmiddels zijn verdere stappen gezet. Nu gaat het erom meer draagvlak te krijgen voor dit project. Tijdens een van de eerste dagen van het nieuwe jaar spreek ik Alfred van Wijk en Louise Pondman-de Wilde, predikante te Alkmaar en actief betrokken bij het project. Op tafel ligt de reader die Alfred samenstelde voor de nascholingsbijeenkomst in mei vorig jaar. In deze reader beschrijft hij wat hem trof toen hij nadacht over de betekenis van *Simcha Tora*. Voor joden zijn de vijf boeken van Mozes – de Tora – de basis van het religieus joodse leven. De Tora omvat het Verbond dat de Eeuwige gesloten heeft met het volk, en bevat aanwijzingen en richtlijnen voor het volk over hoe te leven. Op *Simcha Tora* wordt het laatste tekstgedeelte van het vijfde boek, Deuteronomium, gelezen en direct daarna het eerste tekstgedeelte van het eerste boek, Genesis.

Passend moment

Alfred: 'Jezus was een jood en leefde volgens de Tora. In de Bergrede verwoordt Jezus als religieuze jood nog eens de aanwijzingen van de Eeuwige, zoals aan Mozes gegeven voor het volk Israël. In mei vorig jaar hebben we in de nascholingsbijeenkomst onder leiding van Dodo van Uden gedeelten uit de Bergrede (Mattheus 5:17-48) bestudeerd. Vervolgens hebben we gekeken hoe we een en ander zouden kunnen uitwerken en toepassen.' Louise: 'We willen vormgeven aan het vieren van de levensvreugde, inspiratie en energie die er voor ons van de Bergrede uitgaat, en die tot navolging uitdaagt. De vraag is: hoe doen we dat? We realiseren ons dat zo'n viering binnen de doperse traditie moet passen. Iedere gemeente is zelfstandig en anders, dus een vaste vorm is geen optie. Belangrijk was ook op welk moment we deze *Vreugde van de Bergrede* zouden kunnen inpassen in het kerkelijke jaar. In ieder geval tussen Kerst en Goede Vrijdag. Te vroeg in het nieuwe jaar stuitte op bezwaren. We hebben immers een volle en drukke decembermaand achter de rug, en in januari valt World Fellowship Day. Toen kwam het voorstel om het halverwege de Veertigdagentijd in te voegen, namelijk op zondag Laetare (*laetare* betekent 'verheug u'). Mooier kan niet. Het is de vierde zondag in de Veertigdagentijd. Dit jaar valt deze zondag Laetare op 19 maart.'

Louise vertelt dat zij in haar gemeente op 19 maart in een feestelijke dienst zal preken over een gedeelte van de Bergrede. De gemeente is sterk vergrijsd en ze vindt het van belang de mensen enerzijds niet te overvragen,

maar anderzijds toch mee te krijgen in iets nieuws. Alfred, lid van de gemeente Hoorn, heeft aan deze gemeente ook een feestelijke dag voorgesteld op 19 maart. Met vanaf 12.00 uur een maaltijd, vervolgens muziek en een fragment uit de film van Pasolini *Het Evangelie van Mattheus*, en daarna *lernen* in kleine groepjes.

Essentie

Op welke wijze de andere predikanten die betrokken zijn bij het project deze zondag op 19 maart zullen invullen, is een spannende vraag. Iets dat klein begonnen is kan geleidelijk aan uitgroeien tot een breed gedragen nieuwe vorm van vieren. In het verleden is bovendien met een zekere regelmaat geopperd dat christenen in feite 'Bergrede-christenen' zouden dienen te zijn, in het bijzonder doopsgezinden. Maar hoe geef je dat concreet gestalte? Zoals Alfred in zijn inleiding in de reader schrijft: 'De consequente eenheid van zijn (Jezus') leer en leven en de navolging van hem, worden vaak als de essentie van onze (doperse) geloofsovertuiging gezien: Jezus als de profeet van de Eeuwige, en als de leraar die verwijst naar de Eeuwige. Jezus, profeet en leraar, is voor ons bovenal de prediker van de Bergrede (...)' Wijlen Cees den Heyer schreef in april 2002 een artikel voor het *Algemeen Doopsgezind Weekblad*: 'Het joodse karakter van de christelijke bijbel', waarin hij aan het einde verwijst naar de Hongaarse joodse schrijver Geza Vermes. In zijn boek *Ieder zijn eigen Jezus* komt hij tot de conclusie dat een nieuwe reformatie gewenst is, waarin we terugkeren naar de bron: de woorden en daden van Jezus. <<

* Alfred van Wijk is onderzoeker van de doopsgezinde geschiedenis en coördinator en docent van het Vrijzinnig Leerhuis Elspeet.

In de rubriek media & cultuur verschijnen besprekingen van boeken, muziek, films, tentoonstellingen en andere culturele uitingen.

BOEK

getuigen Onze eigen tijd

Viktor Klemperer noteerde, te midden van de ellende en onzekerheden tijdens het nazibewind, in één van zijn dagboeken: 'De tijdgenoot weet niets'. Hoezo? Al die miljoenen in voorbije tijden van oorlog, en enkele miljarden in de huidige, zijn toch getuigen?! De Vlaamse romanschrijver, schrijver van toneelteksten en essayist Stefan Hertmans onderzoekt in zijn bundel *Verschuivingen* vragen over en rondom het kennen en begrijpen van de huidige tijd. 'Wat kun je zeggen over de eigen tijd? Hoe krijg je greep op onze tijd?' In twintig essays bespreekt Hertmans de grote hedendaagse thema's: klimaatcrisis, racisme, genderproblematiek, sociale media, ongelijkheid, neoliberalisme. Alles komt voorbij. Behoedzaam probeert Hertmans de huidige tijdgeest te vatten, waarbij hij niet in de val trapt van de al te gemakkelijke gedachte dat

vroeger alles beter was. Ondanks het nodige relativeren – ook van zijn eigen denken – weet Hertmans zeker dat we anno 2023 leven in een overgangstijd: 'Een tijd van overgang naar iets dat we nog maar heel gedeeltelijk beginnen te begrijpen. Allemaal zijn we getuigen, al weten we amper waarvan (...).' Hertmans trakteert de lezer op inspirerende inzichten, hoewel de beschouwingen in *Verschuivingen* niet altijd gemakkelijke kost zijn. 'De cultuursociologische studie van de manier waarop standpunten samenhangen met subjectieve leefwerelden, heeft geleid tot wat we inmiddels het intersectioneel vertoog noemen: steeds meer mensen leven nu eenmaal niet in objectief af te splitsen sociale hokjes, maar in maatschappelijk sterk vloeiende posities.' Zo'n zin – en tientallen andere! – behoeft meerdere keren herlezen te worden. Bij de ingang van het Museum voor de Geschiedenis van de Poolse Joden in Warschau staat ergens de zin: *Wie de getuige aanhoort, wordt zelf een getuige*. Daarom roept Hertmans op te blijven doorgaan met het leren begrijpen van de huidige tijd, én vonken van hoop te blijven zien. *Jehannes Regnerus*

—————
Verschuivingen, Stefan Hertmans, uitgeverij De Bezige Bij, € 22,99

knus Wereldvertellingen

Als de winter een boek zou zijn, dan zag 'ie er zo uit. Alleen al de illustraties zorgen voor een knus gevoel. *Winterverhalen* is een boek met sprookjes uit de hele wereld, geschikt voor kinderen vanaf vier jaar. Elk verhaal heeft iets magisch en een diepere laag. Vanwege de

oorsprong van de verhalen is de winter het verbindende element. Dat geldt zelfs voor het verhaal uit Zuid-Afrika, waarin de oorsprong van de zon wordt beschreven door kindjes, die hun grootvader – het licht – de lucht in gooien. En zeker voor het schattige verhaaltje uit Oekraïne over een jongetje dat zijn wantjes verliest. Mijn favoriete verhaaltje is 'Het geschenk van konijn'. Een volksvertelling uit China, over een konijntje dat knolraapjes vindt onder de sneeuw en die weggeeft aan een ree. Het is een zoet verhaaltje over delen – als je deelt komt er altijd iets voor terug. Mijn advies: elke avond een verhaal uit een ander land lezen met een kopje thee erbij, en de rest van de tijd het prachtige boek op de salontafel laten liggen, omdat het zo gezellig staat. *Anna Brüsewitz*

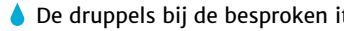
—————
Winterverhalen, Dawn Casey & Zanna Goldhawk (ill.), uitgeverij Christoffor, € 24,50

over jou Exegese

Het bijbelboek Numeri is taai, maar dit boek óver Numeri zuigt

je direct naar binnen. Sacks grijpt je bij je (post)moderne kladden en zet je terug in de woestijn. Precies daar worden je ogen geopend: langzaam begrijp je wie je bent en waarom. Ineens blijkt het bijbelboek een drager van wijze inzichten over leiderschap en gemeenschap, over de spanning tussen vrijheid en verantwoordelijkheid, over individuele ontwikkeling en stamverwantschap. Over generaties die gaan en komen en jij daartussenin. Over afscheid nemen en opnieuw beginnen. Over sterfelijkheid. Ineens gaat Numeri over jou. Nog nooit las ik een commentaarserie over de bijbel waarin de tekst zo volkomen serieus wordt genomen en in zijn waarde wordt gelaten. Er wordt niks 'weg verklaard'. Sacks gaat er eenvoudigweg vanuit dat iedere tekst er staat omdat dat de bedoeling is, hoe onbegrijpelijk ook. En dus zoekt hij. Interpretaties uit vroeger eeuwen worden zacht naast elkaar gevleid en gekoesterd, en Sacks eigen inzichten worden bescheiden gebracht: als een mogelijkheid. Geen slimmigheidjes, maar oprechte nieuwsgierigheid. En ondertussen bouwt

—————
De druppels bij de besproken items geven de waardering van de recensent weer. Die kan uiteenlopen van één druppel (niet best), tot vijf druppels (uitstekend).

hij een inzicht in tekst en leven dat zó stevig staat dat het je voorgoed verandert. Het neemt je op in een verhaal dat oneindig veel groter is dan jij en geeft je doel, betekenis, zin. Niet groots en meeslepend, maar begrijpend en menselijk, doordrongen van een diepe en volkomen liefde. Liefde voor de tekst én voor uitleg, voor de mens en de schepping en ten diepste voor God zelf.

—————
Numeri. Boek van de woestijnjaren, Jonathan Sacks, vert. Karl van Klaveren, uitgeverij Skandalon, € 34,99

EXPOSITIE

God Niet willen zeggen

Een vriendin van mij keek eens meewarig naar al die naar spiritualiteit zoekende mensen, en zei: 'Ze zoeken eigenlijk naar iets dat we gewoon God noemen.' Het Stedelijk Museum Schiedam heeft een tentoonstelling gewijd aan nieuwe spiritualiteit in de kunst. Te zien is een verzameling van allerlei kunstwerken; mode, schilderijen, installaties en performances omtrent spiritualiteit. Ingedeeld aan de hand van culturele achtergrond, geloof, de aarde, trauma en wortels.

Als ik erg negatief zou zijn, zou ik het een ratjetoe van thematiek en kunstwerken noemen. De tentoonstelling is nogal gezocht, maar dat komt misschien doordat het woord 'spiritualiteit' vrij breed is. Dat het over jonge makers en hun inspiratie gaat is te weinig beperkend om een duidelijke lijn in de tentoonstelling te verkrijgen.

Toch is de verzameling van het werk van jonge kunstenaars zeer interessant. Het moderne schaduwspel van Shertise Solano, geïnspireerd op de verhalen over geesten van haar Curaçaose oma, is indrukwekkend. En de wand met briefjes van Marlou Fernanda, waarop bezoekers zelf mogen schrijven waarmee zij geholpen worden bij traumaverwerking of heling, is een mooi staaltje publieksparticipatie. Ook geeft de tentoonstelling een goed inkijkje in de jongerencultuur met bijvoorbeeld de kleding van Daily Paper, een onder jongeren heel populair modemerck uit Amsterdam. Al met al vormt het geheel een mooie weergave in kunst van een generatie die zoekt naar houvast en spirituele verdieping. De tentoonstelling heet niets voor niets *Spirituele urgentie*, want urgent voelt het allemaal zeker. *Kalle Brüsewitz*

—————
Spirituele urgentie, Stedelijk Museum Schiedam, te zien t/m 10 april 2023

Deze rubriek gaat over hoop.
Want er is al genoeg ellende.
Goede hoop, maar geen valse hoop.
Hoop op beter: noem het verlangen.

Heeft u ook iets hoopvols gelezen,
gezien of gehoord en wilt u het delen?
Laat het weten via communicatie@ads.nl
en het verschijnt zomaar in de volgende
editie.

Hoopvol verder

foto John Towner

Zo'n tien jaar geleden ging ik met pensioen. Het naderend afscheid van de omroep maakte mij onrustig.

tekst Yko van der Goot

Hoe verder? Ik voelde me te vitaal om niets te doen. Misschien moest ik iets nieuws beginnen. Iets geïnspireerd door 'hoop'. Voor mij een krachtig woord, meegenomen uit de vorige eeuw. Toen spraken we over een werkelijkheid die er nog niet is, maar die wij hoopvol tegemoet kunnen zien op grond van Gods belofte. God lokt ons als het ware naar de toekomst. In die taal sprak de theoloog toen.

Ik fantaseerde over een onderneming waar hoop geproduceerd wordt. Een fabriekje voor hoop. Goede hoop, geen goedkope hoop! Met het oog hierop liet ik alvast een domeinnaam vastleggen op internet: firmadehoop.nl. Tegelijk vroeg ik me af

'De hoogste vorm van gebed
is stil zijn en hopen'

– Abraham Joshua Heschel (1907-1972)

of ik met mijn opleiding als theoloog niet iets concreets, iets nuttigs kon doen in de kerk. En zo werd ik predikant van de doopsgezinde gemeente Zeist. Geen onlogische stap. De kerk is immers bij uitstek 'huis van hoop'.

Nu is er weer een moment voor een nieuwe stap: een nieuwe rubriek in *Mondig*. Onze tijd wordt niet gekenmerkt door hoop, maar door verloren hoop vanwege economische, ecologische en politieke crises, lees ik.* Voor zover er sprake is van hoop hoor je eerder tegenstemmen: hoop is een vorm van bedrog, van illusie, van waanzin zelfs.

Het is dus meer dan ooit belangrijk om zorgvuldig te spreken over hoop. Geen valse beloften, maar zoeken naar geloofwaardige tekens van hoop. Hoopvolle perspectieven ontdekken in een tijd van crises.

Daarom doe ik een nieuw pleidooi voor hoop. Hoop als moedig leven in een wereld vol onzekerheden. De domeinnaam firmadehoop.nl bestaat niet meer, maar de hoop blijft! <<

* Boven is onder ons.
Denken over God na God,
Rick Benjamins,
Middelburg 2022,
€ 29,99

Terwijl er een oorlog woedt kennen we allemaal nog de beelden van de vorige ramp die Oekraïne trof. De ramp in Tsjernobyl, waar in 1986 een kernreactor ontplofte.

In Pripjat, het dorp dat het dichtstbij de kernreactor ligt, lijkt alles nog te herinneren aan die dag. Het zwembad waar mensen aan het zwemmen waren; de slaapkamer van het kinderdagverblijf waar kinderschoenen, poppen en gasmaskers bij elkaar liggen alsof ze expres zo zijn achtergelaten. Ze liggen er nog steeds, opdat we niet vergeten. Als eerbetoon, geënceneerd en wel.

Niet vergeten als kunstvorm, als ultieme en krachtige installatiekunst.

foto Mads Eneqvist

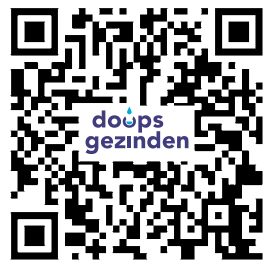
Dit jaar collecteert de ADS digitaal. Op de speciale collectepagina op de website vindt u een overzicht van de doelen van dit jaar.

U kunt via die pagina doneren door geld over te maken naar het in de omschrijving genoemde rekeningnummer (zoals u gewend bent), of via een QR-code. Deze QR-code scant u met de foto-app van uw telefoon.

Als uw e-mailadres bij de ADS bekend is krijgt u een persoonlijke betaallink in uw mailbox, als vervanging van de collectebrief.

Vindt u dat handig voor een volgende keer, geef dan uw e-mailadres door aan de ADS.

De website vindt u via www.doopsgezinden.nl/collecten, of door het scannen van de QR-code op deze pagina. Dan komt u direct op de juiste website.

Dit zijn de collectedoelen voor de komende maanden

februari

Jongerenwerk ADS

Omdat we geloven dat jeugd- en jongerenwerk van belang is voor de levendigheid van onze geloofsgemeenschap, en het jongeren een essentiële plek kan bieden om te groeien en te bloeien, geven we niet op en blijven daar energie in steken. We willen onder meer onderzoeken of we de leeftijdsgroep van 30-plus kunnen bereiken. Daartoe willen we aansluiten bij wat er voor die categorie in de gemeenten al bestaat. In deze fase van het leven gebeurt er veel op het gebied van werk, relaties, opvoeding en reflectie op het leven. Vanuit de bijbelse verhaaltraditie willen we het thema 'mazzel' onderzoeken: wat voor rol spelen geluk en pech in je leven, en hoe maakbaar of niet-maakbaar is dat alles?

maart

Stichting Menno Simons (Monument Foundation)

Nabij Witmarsum staat sinds 1879 het Menno Simons-monument. Broederlijk en zusterlijk staat deze herinnering aan Nederlands enige kerkhervormer naast het in 2008 opgerichte contourenkerkje. Regelmatig worden beide monumenten bezocht door enkelingen of meerdere mensen, zelfs bussen vol – met reizigers uit de hele wereld die zich verbonden voelen met Menno Simons. Monument en

contourenkerk verdienen het daarom behouden te blijven. Dat geldt ook voor het vier kilometer verderop gelegen schuilkerkje in Pingjum dat als historisch monument bezichtigd kan worden.

De Stichting Menno Simons (SDMF) beheert deze drie monumenten en draagt met behulp van vrijwilligers zorg voor de ontvangst van groepen. Vanwege de beperkte voorzieningen in het schuilkerkje wordt nu naar een nieuwe ontvangstruimte gezocht. Bij voorkeur in Witmarsum, het 'dorp van Menno', bij de kleiner wordende doopsgezinde gemeente De Lytse Streek. Deze gemeente wil haar vermaning graag inzetten voor ontvangst van bezoekers van Menno's dorp. De SDMF participeert van harte in de vergevorderde plannen voor vernieuwing van deze bescheiden en gastvrije ontvangstruimte. In de toekomst zal de vermaning in Witmarsum daardoor kunnen voortbestaan als pleisterplaats voor bezoekende anabaptisten en andere geïnteresseerden uit de hele wereld. De opbrengst van de jaarcollecte zal o.a. gebruikt worden voor de inrichting van de nieuwe ontvangstruimte.

U kunt beide doelen steunen met een overschrijving op rekeningnummer NL19 ABNA 0243 4938 86 t.n.v. Algemene Doopsgezinde Sociëteit te Amsterdam, o.v.v. 'collecte Jongerenwerk ADS', resp. 'collecte SDMF'. U kunt ook uw persoonlijke QR-codes of de algemene code op de website gebruiken.

Om niet te vergeten

Het lijkt zo gewoon, grafzerken in een oude monumentale kerk. Maar in monumentale doopsgezinde kerken is nooit begraven.

tekst Marco Blokhuis

Zehoren daar niet thuis, omdat vóór de Franse tijd het recht op begraven was voorbehouden aan de publieke gereformeerde kerk. Toen het begraven in kerken verboden werd, werden de algemene begraafplaatsen ingesteld. In en bij vermaningen horen dus geen grafzerken.

Toch bevinden zich op het kerkterrein bij de vermaning in Berlikum meerdere grafzerken van overleden gemeenteleden uit de eerste helft van de twintigste eeuw. In Holwerd zijn in het portaal van de vermaning de grafzerken van een predikant en zijn vrouw te vinden uit resp. 1890 en 1892. En in Koudum is in de buitenmuur van de vermaning de grafzerk van een vooraanstaand predikant ingemetseld, die overleed in 1826. Bij navraag blijkt dat al deze grafzerken zijn verplaatst van de officiële begraafplaats naar de vermaning, omdat de graven werden geruimd.

Weinig bekend

Afgezien van de zerk van Rinse Koopmans in Koudum, waarop staat **HOOGLEERAAR BIJ DE DOOPSGEZINDEN TE AMSTERDAM**, is meestal niet af te lezen dat het om doopsgezinden gaat. Van een bijbeltekst of een ander blijk van geloofsbeleving is op bovengenoemde grafzerken (liggend) en grafstenen (staand) geen sprake. Het zou interessant zijn om na te gaan wat er de eeuwen door op grafzerken van doopsgezinden is gebeiteld, maar daarover zijn nauwelijks gegevens bekend. In de database van Museum Catharijneconvent bevindt zich niet meer dan het bovengenoemde. Veel graven zijn inmiddels geruimd en de graftekens verdwenen, als ze er al waren.

Van de doopsgezinde gemeente in Surhuisterveen bestaat een ledenlijst waarop ook een aantal zeventiende-eeuwse grafschriften vermeld staat. Een aantal daarvan heeft wel een religieuze verwijzing en sluit qua inhoud aan bij wat in die tijd gebruikelijk is,

met teksten als **IS INDEN HEERE GERVST**. Een enkele keer staat er **VERWACHTENDE EEN / SALICHE OPSTANDINGHE IN CHRISTO / IESU** – een tekst die op zerken in Noord-Nederland vaker voorkomt. Van een specifiek doopsgezinde signatuur kan echter niet gesproken worden.

Marco Blokhuis is als erfgoed-specialist voor het protestantisme verbonden aan Museum Catharijneconvent.

Heeft uw gemeente ook bijzonder erfgoed? Geef het door aan de Kunstcommissie van de ADS, info@ads.nl. Wellicht kan deze rubriek er aandacht aan besteden.

Gabbe en Maertye

In Surhuizum, bij de oude middeleeuwse kerk dus, is ook de eerste doopsgezinde predikant van Surhuisterveen begraven, namelijk Gabbe Paulus (1571-1643), samen met zijn vrouw Maertye. De grafzerk van Gabbe is inmiddels verdwenen maar die van zijn vrouw is er nog, weliswaar gebroken en verweerd, maar toch belangrijk als een herinnering aan de vroege geschiedenis van deze gemeente. Van beide grafzerken zijn de teksten gelukkig wel bewaard gebleven.

De grafzerken horen bij elkaar en hadden dezelfde vormgeving, met een tekstveld aan de bovenzijde en daaronder een wapen. Dat man

en vrouw een eigen grafzerk hebben met daarop een familie-wapen doet enige welstand vermoeden van deze personen, die tot de eerste bewoners van de jonge veenkolonie worden gerekend.

Tekst en wapen

Op de grafzerk van Gabbe Paulus was te lezen:
[An]no 1643 den 13 is den [eer]weerdigen godtsaligen Gabbe Paulus bedienaer des godtlycken [woorts] van de waterlanse gemeente [Su]ruisterveen gesturven out ontrent 72 [iae]ren ende leit alhier begraven

Met de verwijzing naar de Waterlandse gemeente zal het in die tijd voor iedereen duidelijk zijn geweest dat het om een doops-

gezinde leraar gaat. Op het wapen van Gabbe was een Friese adelaar te zien met een eikel en een klaverblad.

Op de grafzerk van Maertye is van het wapen door verwerking niet veel meer te zien dan mogelijk een Friese adelaar. De ovale vorm met rolwerkversiering is nog wel zichtbaar en die zal hetzelfde zijn geweest als bij Gabbe. De tekst op haar grafzerk luidt: Anno 1644 de 3^e April is is de Eerbare/ deugdrycke Maertye lans Dochter/ op Serhuister Veen gesturven weesende / omtrent 72 laren huysvrouw van / Gabbe Pavlusen leit hier begraven Zoals gebruikelijk in die tijd verwijst de tekst op haar grafzerk naar haar als 'echtgenote van'.

Het lijkt erop dat er maar weinig grafzerken zijn met een voor doopsgezinden kenmerkend grafschrift, of waaruit blijkt dat het om doopsgezinden gaat. Dat geldt eigenlijk ook voor de zerk van Maertye, waarop alleen verwezen wordt naar haar echtgenoot Gabbe. Alleen wie Gabbe Paulus kent zal de koppeling kunnen maken. De grafzerk van Maertye zou de oudste bekende, aantoonbaar doopsgezinde grafzerk kunnen zijn. <<

Aan de lezers de vraag of er nog andere doopsgezinde grafzerken bewaard zijn? Wie informatie heeft wordt hierbij uitgenodigd die door te geven, zodat dat erfgoed niet vergeten wordt. U kunt een mail sturen aan info@ads.nl.

Troubled Water

tekst Carolien Cornelissen

Hoe vaak moet ik mijn broeder of zuster vergeven, vraagt Petrus aan Jezus – zevenmaal? Niet tot zevenmaal toe, zegt Jezus, maar tot zeventig maal zeven. Altiid en volledig. Maar is dat menselijkerwijs mogelijk? Kun je en moet je altijd iedereen alles vergeven? Of zijn er daden die onvergeeflijk zijn?

Jan Thomas Hansen heeft vastgezet voor de moord op een kleuter. Zelf heeft hij altijd volgehouden dat het een ongeluk was. Hoe het ook zij, hij heeft zijn straf uitgezeten en is nu vrij om een normaal leven te leiden. Hij vindt een baan als organist bij een kerk. Een goede plaats om zijn nieuwe leven te beginnen, want, zoals later de koster zal zeggen: 'Dit is een kerk. Als hij hier geen tweede kans krijgt, waar dan wel?'

Een vraag die bij mij bleef hangen. Want is dat zo? Krijgen mensen in de, onze, kerk een tweede kans? Natuurlijk steunen we van harte organisaties als

Exodus, die ex-gedetineerden helpen om na hun straf terug te keren in de maatschappij. Ook zij verdienen een tweede kans. Maar zouden wij iemand die heeft vastgezet voor kindermoord aannemen als organist? Iemand die misschien het kinderkoor gaat begeleiden, of op een andere manier in contact komt met kinderen uit de gemeente? Nemen we dan toch niet liever iemand aan die een VOG² kan tonen?

In eerste instantie verzwijgt Thomas zijn achtergrond, maar zijn verleden reist met hem mee. Agnes, de moeder van het vermoorde kind, komt bij toeval in de kerk en herkent hem. De tweede helft van de film beleven we vanuit haar perspectief. Zij kan haar kind niet vergeten en de dader niet vergeven. Verleden en heden raken door de

Vergeten en vergeven. Vergeten is geen bijbelse opdracht, vergeven wel.

confrontatie met Thomas voor haar met elkaar verstrengeld.

Beide perspectieven, die van Thomas en van Agnes, roepen medeleven en begrip op. Maar het meest herkende ik mijzelf in het derde perspectief: dat van pastor Anna, een alleenstaande moeder met een

zoontje dat ongeveer zo oud is als het omgekomen kind. Ik herken in haar onze stem als kerkelijke gemeenschap. We willen open en gastvrij zijn, een ander accepteren met welke bagage die ook komt. Haar uitspraken in het begin van de film zijn oprecht en herkenbaar: 'Ook als mensen niet kunnen vergeven, God kan alles vergeven.' En: 'God heeft met alles een bedoeling.'

'Ook met het Kwaad?' vraagt Thomas. Een vraag die blijft knagen. Want als het kwaad is geschied, hoe helpen die mooie woorden over God dan om met elkaar verder te kunnen, als mensen? <<

Troubled Water (De Usynlige). Noorse film uit 2008, regie Erik Poppe. Te zien via streamingsdiensten, Viaplay en NPO+, en verkrijgbaar op DVD.

1 Mattheus 18:21-22
2 Verklaring Omtrent Gedrag: een verklaring dat iemand niet veroordeeld is geweest voor (bepaalde) strafbare feiten.

‘Opspringen van de aarde’

Kan religie bijdragen aan de waardering van verschil? Of werkt het uiteindelijk slechts de waardering van de eigen groep(swaarden) in de hand?

De gruwelijkheden van de Balkanoorlog hebben op mij als puber diepe indruk gemaakt. Zowel de oorlogsmisdaden die de verschillende bevolkingsgroepen elkaar aandeden, als de rol die religie in het conflict speelde. Door kerkleiders werden mensen in Gods naam verder tegen elkaar opgezet. En in het huidige conflict tussen Rusland en Oekraïne gebeurt niet anders.

Als student gebruikte ik deze afschuw als basis voor een studie naar de ideeën van een Servische bisschop, wiens boeken en redevoeringen populair waren bij Servisch nationalistische tijdens de oorlog. Deze bisschop is in 1880 geboren en in 1956 gestorven, en kon dus niets meer terugzeggen.

Mij viel op dat zijn theologisch denken in zijn jonge jaren menslievend en bescheiden van toon

was. Het had betrekking op een volk dat leefde onder de Otto-maanse onderdrukking, en dat in de ogen van de bisschop trotser mocht zijn op de eigen wortels en (christelijke) geschiedenis. Maar in de mond van Servische nationalistische die de natiestaat Joegoslavië bij elkaar wilden houden, werd het een normatieve, exclusivistische gruwel. Volken en culturen laten zich nu eenmaal slecht onder dwang en met machtsmiddelen verenigen. Het theologisch taalveld verandert daar niets aan.

Verrijking

De rabbijn, filosoof en theoloog Jonathan Sacks kiest in zijn boek *Leven met verschil* voor een theologische lijn die interessante perspectieven opent. Ik las het boek recent, op aanraden van een gemeentelid. Met 2005 als jaar van uitgave is het al bijna twee decennia oud, maar heeft niets

tekst **Marijn Vermet**

aan actualiteitswaarde verloren. ‘Nu onze wereld één groot netwerk is geworden, moeten we leren om ons door diversiteit niet bedreigd maar juist verrijkt te voelen’, betoogt Sacks.

Op het eerste gezicht is duidelijk wat deze verrijking door diversiteit in de weg staat. Denk aan de tribalistische neigingen van onze cultuur, die tot in de religie teruggaan. Mensen hebben de behoefte zich een identiteit aan te meten. Het probleem is echter dat tegenover ieder ‘wij’ ook een ‘zij’ staat, waarmee met enige regelmaat de krachten moeten worden gemeten. Het verrassende in het boek van Sacks is nu dat hij in het universalisme een net zo grote bedreiging ziet voor de waardering van diversiteit, als in het tribalisme.

Universeel of niet

Het christendom is, mede onder invloed van de ideeënleer van de Griekse filosoof Plato, sterk in het formuleren van ‘universele waarheden’. In Plato’s leer wordt onze wereld vol particuliere zintuiglijkheid overstegen door de ideeënwereld van universele vormen. Het ware wezen van dingen is geen materie, maar vorm. Deze droom van Plato is de droom van de rede over een

wereld van orde, tegenover de chaos van het leven. Het is een eeuwigheid die uitgaat boven het hier en nu. De beweging van primitief naar verfijnd, kleinsteds naar kosmopolitisch, lokaal naar mondiaal; de reis van de bijzondere hebbelijkheden naar de universele rede.

Sacks beschouwt het christendom, maar ook de islam, als religieuze erfgenamen van deze filosofie. In het licht van deze universalistische filosofie kun je het jodendom slechts zien als een religie die halverwege is blijven steken. Dat bevindt zich tussen het tijdperk van de stamverbanden met hun plaatselijke godheden, en het tijdperk van de universele culturen van Griekenland en Rome en hun religieuze opvolgers van islam en christendom, in. Het kon zich al wel een universele God voorstellen, maar nog geen universeel geloof. En juist dat beschouwt Sacks als een zegen.

Bijzonder

De Hebreeuwse bijbel vertelt het verhaal van een God die een verbond sluit met een enkeling, Abraham, wiens kinderen eerst een familie vormen en dan een stam, een verband van stammen en tenslotte een volk. Het is het verhaal van één bijzonder volk. Maar de bijbel begint niet met dit volk, ze begint te vertellen over de mensheid als geheel. Door de

Diversiteit als verrijking

normale volgorde van bijzonder naar algemeen om te keren en een route uit te zetten van het algemene naar het bijzondere, vormt het Eerste Testament het grote antiplatoonse verhaal binnen de westerse beschaving.

Het jodendom geeft zich er als geen andere religie rekenschap van dat er weliswaar één God is, maar niet één exclusieve weg tot heil. Het moreel appèl dat van deze God uitgaat leren we niet door universeel te zijn, maar juist door iets bepaalds te zijn. We leren immers pas de mensheid lief te hebben door van bepaalde mensen te houden. Die omweg valt niet af te snijden.

Sacks citeert de Britse liberale filosoof Isaiah Berlin, die zich zijn leven lang verzette tegen intolerantie en exclusivistisch denken. ‘Weinig dingen hebben meer kwaad gedaan dan het geloof van enkelingen en groepen (of stammen, staten, volken of kerken) dat hij of zij de enige bezitters van Waarheid zijn.’

Aarde

Op de begrafenis van Berlin las Sacks de volgende *midrasj* over God en het scheppen van de mens. De mens die het begrip

waarheid dient te hanteren met de aardse beperkingen die daarbij horen...

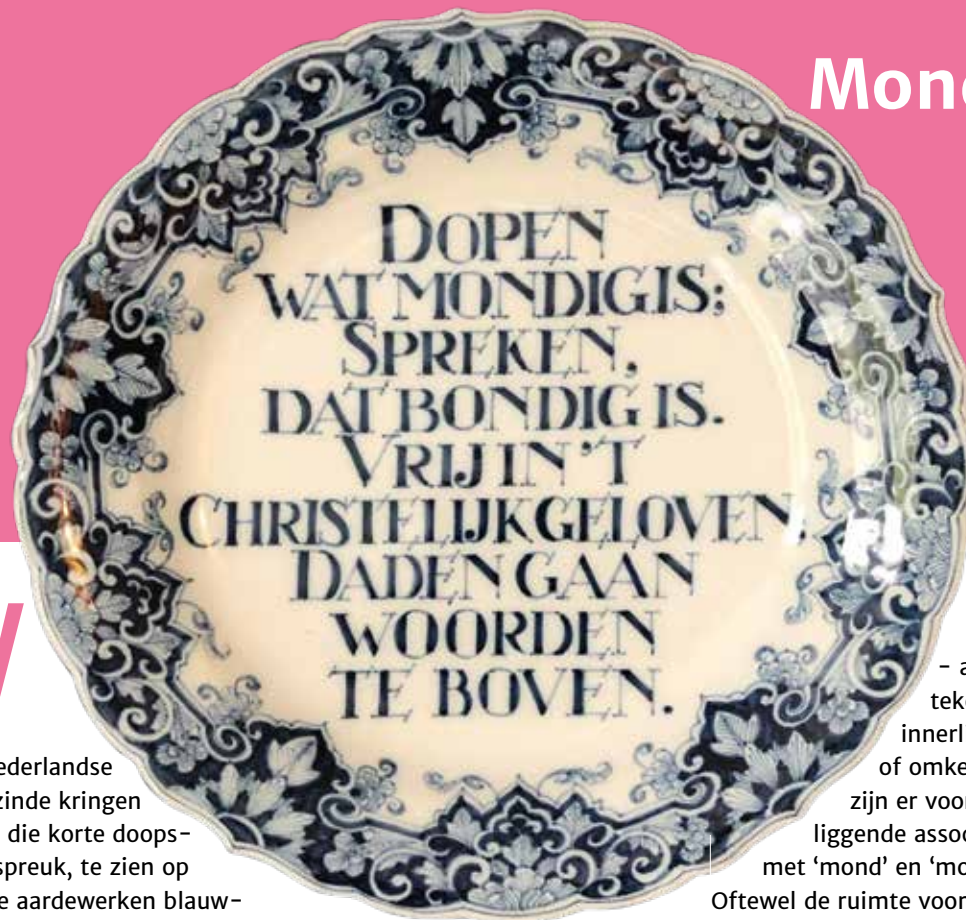
‘Toen God Adam zou gaan scheppen, raakten de dienende engelen verdeeld in twee kampen. Sommigen zeiden: ‘Laat hij geschapen worden.’ Anderen zeiden: ‘Laat hij niet geschapen worden.’ Daarom staat er geschreven: ‘Genade en waarheid botsten opeen, recht en vrede raakten slaags.’ (Psalm 85:11)

De genade sprak: ‘Laat hij geschapen worden, want hij zal genadige daden doen.’ De waarheid sprak: ‘Laat hij niet geschapen worden, want hij zal vol zijn van valsheid.’ Het recht sprak: ‘Laat hij geschapen worden, want hij zal rechtvaardige daden doen.’ De vrede sprak: ‘Laat hij niet geschapen worden, want hij zal nooit ophouden te twisten.’

Wat deed de Heilige, gezegend zij Hij? Hij nam de waarheid en wierp die tegen de aarde. De engelen spraken: ‘Koning van de kosmos, waarom doet U zo met de waarheid, uw eigen zegel? Laat de waarheid van de aarde opstaan.’

Daarom staat er geschreven: ‘Laat de waarheid opspringen van de aarde.’ (Psalm 85:12) <<

tekst Nina Schroeder-
van 't Schip

Wie in Nederlandse doopsgezinde kringen kent niet die korte doopsgezinde spreuk, te zien op die mooie aardewerken blauw-witte wandborden? Zo'n bord dat bij iemand thuis hangt, of ergens in de koffieruimte of kerkenraadskamer van zijn gemeente? Tegenwoordig is de bekende tekst te lezen in brochures, boeken, preken, webpagina's van gemeenten, in pr-materiaal van de ADS en elders in de doopsgezinde beeldcultuur. Desondanks is het voor veel mensen een verrassing dat de tekst op het doopsgezinde wandbord en de traditie van het ophangen ervan, helemaal niet zo oud is. Midden twintigste eeuw begon het met een prijsvraag van de ADS voor een pakkende spreuk, en met een Friese aardewerkfabriek met doopsgezinde wortels: Tichelaar. Nu *Doopsgezind NL* een nieuwe naam heeft, kan een kort verhaal over spreuk en bord – en vooral dat woord *Mondig* – niet uitblijven.

Woord en daad

Mondig is niet een woord dat anno 2023 dagelijks wordt gebruikt. Wat betekent het? Enerzijds verwijst het naar de beoefening van de volwassenendoop in plaats van de kinderdoop. Anderzijds naar zelfstandig of zelfverzekerd zijn, assertief. Of negatiever: eigenwijs of stellig. Vandaar het verband met de doopsgezinde nadruk op het zelfgekozen kerklidmaatschap, op basis van het bedenken en delen van een eigen geloofsbelijdenis met daarna

Mondig

de doop – als uiterlijk teken van een innerlijke besluit of omkering. Ook zijn er voor de hand liggende associaties met 'mond' en 'mondeling'.

Oftewel de ruimte voor en het belang van de ontwikkeling en het

gebruik van de eigen stem, en daarmee het hebben van theologische verantwoordelijkheid. Omdat het woord in een gedicht staat, is er vanwege het genre ruimte voor meerdere interpretaties tegelijkertijd.

Opvallend is dat het gedicht zowel woorden als acties benadrukt, waardoor spanning gecreëerd wordt. In feite is er langs meerdere lijnen aandacht voor woorden, terwijl wij doopsgezinden en ook de dichter stellen: 'daden gaan woorden te boven'. Dat betekent dat het geloof getoond moet worden in de doopsgezinde wijze van leven, maar de eerlijkheid van iemands woorden is ook belangrijk. Dat geldt zeker voor de belijdenis en voor het weigeren van de eed: een doopsgezinde moet te vertrouwen zijn op zijn woord.

Navraag bij doopsgezinde kennissen heeft aangetoond dat sommigen het tekstje niet zo belangrijk vinden; zij gaan voor het geloof in de vorm van actie. Maar veel anderen hebben laten weten de tekst wel degelijk te waarderen. Het rijmpje biedt namelijk – in een handige, beknopte en aantrekkelijke vorm – een startpunt voor reflectie over de doopsgezinde identiteit, zowel voor iemand zelf als samen met anderen.

zelfstandig, zelfverzekerd, assertief

Achterkant wandbord
met logo Koninklijke Tichelaar

uit 2011 dat hijzelf niet kerkelijk was opgevoed, maar natuurlijk wel wel wist van de doopsgezinde wortels van zijn familie door de eeuwen heen.*

Geschiedenis

De vier zinnnetjes die nu als doopsgezinde spreuk worden aangemerkt, zijn geen oeroud doopsgezind gedicht of een citaat uit de zestiende eeuw. Het tekstje is door de doopsgezinde predikant Sibold Sicco Smeding (1896-1970) in de twintigste eeuw geschreven. In het *Nieuwsblad van Friesland* van 27 januari 1950 staat een artikel getiteld 'Wat doopsgezind betekent'. Daarin wordt verslag gedaan van de ADS-prijsvraag voor een spreuk over de doopsgezinde identiteit, en beschreven wat de specifieke eigenschappen van deze geloofsgemeenschap zijn. De auteur noemt verdraagzaamheid, praktisch christendom, doop op eigen belijdenis, eedvrijheid en het gemeentelven. Gemeld wordt dat Smeding winnaar is van de prijsvraag, en zijn gedichtje wordt afgedrukt met een paar verduidelijkingen van de betekenis van de tekst. Wat later datzelfde jaar lezen we in het *Algemeen Doopsgezind Weekblad* van zaterdag 8 april 1950 dat er ook een Friese versie van de spreuk is gemaakt.

De productie van de wandborden met het gedicht begon iets later, rond 1953, en werd uitgevoerd door de aardewerkfabriek Tichelaar in Makkum, Friesland. De fabriek heette toen Tichelaars Kleiwarenfabriek, en tegenwoordig Koninklijke Tichelaar Makkum. De doopsgezinde familie Tichelaar is sinds de zeventiende eeuw betrokken bij de fabriek. In de zestiende eeuw stond er op de oorspronkelijke locatie al een baksteenfabriek. Rond 1660 kocht boerenzoon Freerck Jans de fabriek, waarna hij in 1676 de naam Tichelaar aannam (een passende naam voor een tegelmaker). De huidige directeur, Jan Tichelaar, verklaarde in een interview in *Menno*

Verkoop

De verkoop van de borden is in de eerste helft van de jaren vijftig begonnen. Zo wordt in het *Algemeen Doopsgezind Weekblad* van 19 April 1954 reclame gemaakt voor de wandborden. Hierbij wordt de spreuk van Smeding al 'de doopsgezinde spreuk' genoemd. Er waren drie maten beschikbaar, zowel in het Hollands als in het Fries, waarbij de grote borden 35 of 25 gulden kostten en de kleine 10. De geldontwaarding in aanmerking genomen was het een luxe en duur product. Wel werd de opbrengst gebruikt voor een goede doel, namelijk het Buitengewoon Fonds. Dat fonds verleende steun aan gemeenten voor herstel of renovatie van kerkgebouwen of pastorieën.

Later werden er ook opdrachten verstrekt voor andere Makkumer borden voorzien van doopsgezinde teksten, onder meer door de Doopsgezinde Zending. Tegenwoordig zijn de wandborden al een aantal decennia niet meer nieuw te koop. Ze worden als bijzondere objecten gekoesterd, binnen families van generatie op generatie doorgegeven, of als speciaal cadeau geschonken aan vrienden. <<

Wat vind jij van de meer dan zeventig jaar oude spreuk en de wandborden die nog zo vaak opduiken in de doopsgezinde beeldcultuur? Spreekt de tekst je nog aan gezien onze huidige geloofstraditie, wereldbeeld en identiteit?

Deel je mening, verhaal of herinnering door te mailen naar nina.ads.dopenwatmondig@gmail.com

* zie Nelleke de Jong-van den Berg, 'Continueren? Re-presentieren!' in *Menno Boekencentrum*, ADS 2011, pp. 81-83

foto Ria Novosti

Rauw,
recht voor z'n raap!

Vergeten schrijvers

Zo rond de jaarwisseling verschijnen in veel kranten lijsten met 'de beste boeken van het afgelopen jaar'.

tekst André Maris

Heel mooi en nuttig natuurlijk, zeker als je van mening bent dat lezen niet genoeg kan worden aanbevolen in ons land, in deze tijden van 'ontlezing'. Toch bekruipt mij bij al die lijsten een gevoel van beknelling. Gaat dit mij ooit nog lukken? Hoeveel jaren resten mij nog? Ik heb nooit genoeg tijd van leven om al die prachtige literaire werken te lezen! Bovendien heb ik thuis nog een plank met veel boeken die ik ook nog wil lezen...

Een vriend noemt dit 'de schaamplank', want telkens als zijn blik op die alom geprezen boeken valt – gekregen, gekocht, of zomaar aangetroffen in zo'n kastje aan de straat – schaamt hij zich omdat hij ze nog steeds niet heeft gelezen. En daarnaast heb je nog al die hoogtepunten in de literatuur die je ooit hebt gelezen, en die erom vragen herlezen te worden. Hoe leuk en verrassend is het niet om een boek dat je las

toen je 25 jaar oud was, veertig jaar later opnieuw te lezen? Wat raakte mij indertijd in dit boek? En hoe is dat nu? Wat is er in mij veranderd?

Babel

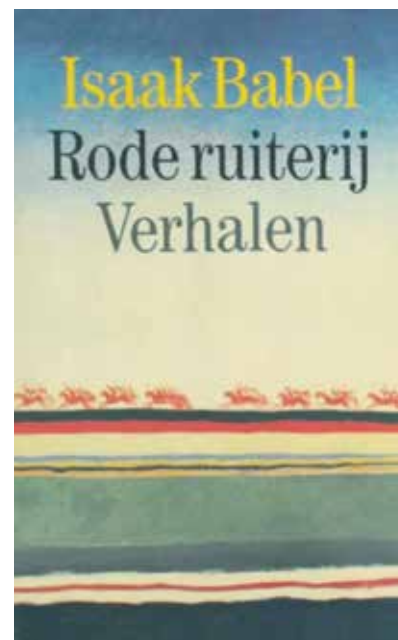
Zo gebeurt het dat mijn ogen langs de boekenruggen op de planken dwalen. En ik denk: *Rode ruiters* van Isaak Babel, wanneer heb ik dat ooit gelezen? Ik pak het boekje, open het en zie dat er een krantenknipsel uit 1993 in zit: 'Het oorlogsdagboek van Isaak Babel (1920) – Al wat leeft spat uiteen'. Het artikel leg ik voorlopig terzijde; eerst maar eens een verhaal in *Rode ruiters* (1926) herlezen. Heb ik het in 1993 gelezen? Ik was toen 43 jaar jong. Ik weet wel dat ik het boek indrukwekkend vond, maar niet fijn om te lezen: rauw, recht voor z'n raap.

Wie was Isaak Babel? Ik zoek het uit. Hij werd geboren in 1894, in Odessa. Toen hij zich wilde

inschrijven bij de universiteit aldaar, werd hem de toegang geweigerd wegens de *numerus clausus* voor joden. Toen ging hij naar de Hogere Handelsschool in Kiev. In 1916 kreeg hij advies van de gerenommeerde schrijver Maxim Gorki, 'vader' van het socialistisch realisme: 'ga eerst eens onder de mensen'. Dat deed Babel: hij nam dienst als soldaat in het Rode Leger en nam deel aan de oorlog tegen Polen in 1920. Dat doet me denken aan de soldaten in het huidige Oekraïne: Russische en Oekraïense jongens; sommigen vechtend uit overtuiging voor hun bedreigde vader- of moederland, anderen omdat ze langs deze weg uit de gevangenis weg kunnen, of met valse beloften geronseld zijn.

Gruwelikheden

In het boekje beschrijft Babel zijn ervaringen in het Russische leger in 1920, die hij optekent in zijn dagboek. De verhalen spelen zich

af in dezelfde gebieden waarover nu het journaal bericht. Daarom treft mij deze manier van vertellen dit keer op een heel bijzondere manier. Je kunt zeggen: *Rode ruiters* gaat over het verkrachten, moorden en brandstichten door het Rode Leger, als betrof het een volledig uit de hand gelopen studentenfeest. Wraak en sadismen van de oorlog komen voorbij, als waren het normale gebeurtenissen die terloops verteld worden.

Bijzonder is de stijl van Babel: rijk, speels en origineel.

Een voorbeeld: '...en toen zijn we in het hooi gaan slapen. We lagen daar met z'n zessen en verwarmden ons aan elkaar, met onze benen over elkaar heen, onder een dak vol gaten waar de sterren door naar binnen schenen. Ik droomde van vrouwen en alleen mijn met moord bevleekte harte knarste en vloeiende over.'

In de verhalen duikt vaak een alter ego van Babel op: het bebrilde type dat als buitenstaander getuige moet zijn van de gruwelikheden. De ik-verteller kent daarnaast ook zijn eigen tragiek: de jood die geaccepteerd wil worden door zijn onbehouden, viriele wapenbroeders. Zo'n intellectueelje moest op z'n tellen passen, omdat hij 'een brillette op de neus heeft en de herfst in zijn ziel draagt'.

Zijn mededogen ligt onmiskenbaar bij de kleine man, die de wrede en chaotische buitenwereld het liefst daar had gehouden waar die hoort, namelijk buiten de deur. Maar ja, het publiek maken van zoveel geweld en terreur, begaan door de legers die de heilsleer van de klasseloze maatschappij moesten brengen, was tegen het zere been van de Sovjetautoriteiten. Zo kwam het dat Isaak Babel in 1939 werd gearresteerd door de geheime dienst. Hij werd, 45 jaar oud, op 27 januari 1940 gefusilleerd.

Boelgakov

Een andere schrijver uit dezelfde sfeer is Michail Boelgakov, in 1891 geboren in Kiev en overleden in 1940. Het meesterwerk van Boelgakov is zonder twijfel *De Meester en Margarita*, een parodie op dictator Stalin en het leven in de Sovjet-Unie. Het boek scoorde in een enquête in 2009 in Rusland het hoogste voor de titel 'Beste Russische roman ooit'.

Het duurde ruim 25 jaar voordat dit boek werd uitgegeven in de Sovjet-Unie, en dan nog in verminkte staat. Het is een letterlijk fantastisch boek, waarin de duivel met zijn handlangers Moskou overvalt.

Kortgeleden las ik met veel plezier *Hondehart* van Boelgakov, een hilarisch en vlot verteld verhaal. Ook dit boek kon niet door de beugel en is verboden geweest. In het verhaal is een professor bezig met verjongings-experimenten. In een hond plant hij de testikels en de pijnappelklier van een zojuist gestorven crimineel. De hond wordt langzaam een mens die vloekt en tiert. Hij papt bovendien aan met de fanatieke voorzitter van het bewonerscomité. Onder invloed van die fanaticus komt de hond steeds meer in verzet tegen zijn schepper...

Al met al vind ik het mooi en goed dat deze schrijvers aan de duisternis van de vergetelheid ontrukkt worden. Zij hebben ons – helaas – nog steeds veel te vertellen! <<

foto Wikimedia

links Isaak Babel
onder Michail Boelgakov

omslag Exemplaar van
Rode Ruiters op mijn
boekenplank, met
op de voorkant een
schilderij van Kazimir
Malevitsj

tekst Geert Brüsewitz

Vergeet het maar...

Vaak wordt de nadruk gelegd op niet vergeten

Geert Brüsewitz is theoloog en predikant

mmers, als je het verleden niet kent, kan je het heden niet begrijpen. Als je niet meer weet wanneer je je de vorige keer ergens aan gestoten hebt, doe je dat steeds weer. Spreekwoordelijk dommer dan een ezel. Ook om verwerking te bewerkstelligen was het volgens deskundigen van het grootste belang om narigheid en zelfs diepe trauma's te herbeleven. De ouderen onder ons kennen nog de therapeutische benadering van dr. Bastiaans die met behulp van LSD verzwegen en weggeduwde oorlogsellende boven tafel wilde krijgen, opdat die herbeleefd en bewust achtergelaten kon worden en 's nachts niet steeds opnieuw vanuit het onderbewuste zijn schadelijke werking konden blijven uitoefenen.

Ook op intermenselijk vlak, in de vorm van mediation bijvoorbeeld, wordt gebruik gemaakt van het effect van samen herinneren, maar dan met de mogelijkheid een andere afslag te nemen om zo het conflict te boven te komen. Ook bij grote conflicten in heden en verleden wordt de gezamenlijke herinnering therapeutisch ingezet. Liever gezegd: door de ene groep te confronteren met de beleving van de andere, en daarmee een gezamenlijke zoektocht naar de waarheid in te zetten, hoopt men verzoening te bereiken. Denk aan de Zuid-Afrikaanse Waarheids- en Verzoeningscommissie. Het was een groot succes. Maar werkt dit altijd?

Het moet wel goed gebeuren natuurlijk, zeggen zij die de mooie resultaten gezien en beleefd hebben. Maar ik wil ook een lans breken voor het vergeten! Ik heb in mijn leven wel te maken gehad met mediation, en in mijn herinnering werd er

soms meer opgerakeld dan genezen. In een conflict worden veel nare dingen gezegd, maar vaak nog veel meer gedácht.

Als je dat opnieuw de revue laat passeren, worden vaak ook de ongezegde zaken gezegd. En wat eenmaal gezegd is gaat veel moeilijker weer weg.

Ook bij traumatische gebeurtenissen zie je vaak dat diep wegstoppen een natuurlijk beschermingsmechanisme is. Vast niet ideaal, maar wel een manier om overeind te blijven.

Ik ben in mijn predikantschap beslist vaak op mijn ziel getrapt (en zal zeker ook anderen op hun ziel getrapt hebben). Als ik het daarover heb, als dat opgerakeld wordt, valt me op dat die kleine en grote schroeiplekken binnen de kortste keren weer een uitslaande brand worden! Het is net als dat befaamde rollenspel dat in allerlei situaties gespeeld wordt, om vervolgens samen tot een oplossing te komen. Maar als je je goed in je rol verdiept en de ander ook, zit je binnen de kortste keren in een patstelling... Nee, niet meer weten hoe het zit is eigenlijk heerlijk.

In een Amerikaanse film zag ik ooit een oud echtpaar dat door de maffia uit hun huis getreiterd moest worden. Het schoffie dat dat moest doen werd door de oude vrouw, die licht dementeerde, gezien als de zoon die ze verloren had. Haar lieve en vriendelijke woorden brachten steeds meer de mens in de klootzak naar boven... Prachtig! <<